

**Amikor a tanítvány adja át a diplomát.
Beszélgetés Tóthné Fábián Eszter professzor asszonnal**

– *Hogyan került Professzor asszony a szegedi jogi karra (hallgatóként)?*

– Véletlenül és meglehetősen kalandos úton. Ugyanis én az ELTE Természettudományi Karára jelentkeztem, geofizika szakra. Voltam felvételizni. Ennek eredményeként azt közölték, hogy hely hiányában nem tudnak felvenni, azonban, mivel második lehetőségnek a Szegedi Tudományegyetem TTK vegyész szakát jelöltem meg, átküldték az anyagomat. Fogok kapni új értesítést, pótfelvételi idején. Nem örültem, mert a fizikát jobban szerettem, mint a kémiát. Mentem újra felvételizni, most kémiából. Kérdezgettek, példát kellett megoldani a táblánál. Majd közölték, azon nyomban, hogy felvesznek, de már nem tudnak nekem adni sem kollégiumot, sem ösztöndíjat. Lényegében már a korábbi rendes felvételizők között megtörtént az elosztás. Nagyon elkeseredtem és mondtam, hogy ez azt jelenti, nem tudok tovább tanulni. Édesanyám háztartásbeli, mostohaapám tanító, és velem együtt négy gyermekről gondoskodnak. Hatan vagyunk egy tanítói fizetésre. (Édesapám 1944-ben honvédként a háború áldozata lett.) Ezek után megszólalt a bizottság egyik tagja: „Mi jut eszébe, ha azt hallja, hogy valaki jogász?” Mondtam kissé szívgögg, hogy egy kopasz öregember egy poros irodában. Furcsán néztek rám, kicsit mosolyogva, majd közölték, hogy azért kérdezik, mert a jogászoknál még volna hely, felvételre is, kollégium is. Ösztöndíj talán már ott sem lesz az első félévben, de meg kellene próbálni, ha ennyire nehéz a helyzetem és komolyan tovább akarok tanulni. Felajánlották, hogy a kérdést feltevő tanár úr átkísér, ha nem ismerem a várost. Szomorúan megköszöntem, és mondtam, megpróbálok. Átmentünk. Megmutatott a tanár úr néhány tanszéket. Nem volt ott senki, hiszen a többség nyári szabadságát töltötte már. Nem csalódtam. Az épület is igen 'lehasznált' volt. A tanszékek pedig igazolták a poros irodai elképzelésemet, zsúfolt, régi könyvespolcaikkal. Ne felejtjük el a háború utáni, általánosan nehéz anyagi helyzetet. 1953-ban járunk. Messze még a felújítás, emeletráépítés. Amíg megnéztük ezt az egy-két irodát, összehívtak egy bizottságot, az én felvételiztetésem céljából. Arra határozottan emlékszem, hogy az elnöke Schultheisz Emil professzor volt, a Büntetőjogi Tanszék vezetője. Próbáltak engem kérdezgetni történelemből, én pedig elmondtam, hogy bár szerettem a történelmet, főleg a történelmi regényeket, de én eddigi felvételi vizsgáim során előbb fizikából, egy félórával ezelőtt pedig még kémiából feleltem. Ezekből a tárgyakból készültem. Kérdezgettek még néhány dolgot, aztán kiküldtek Várjak a folyosón! Majd behívtak és közölték, hogy felvesznek, az irataimat át fogják kérni a TTK-ról. Kollégiumi elhelyezést tudnak adni, ösztöndíjat az első félévben már nem, de a másodikról biztosan, ha jól tanulok. Elfogadtam. Gondoltam, legalább módomban lesz továbbtanulni. Nem emlékszem rá, hogy megköszöntem-e... Mi volt ennek a különös bánásmódnak a hátterében? A jogász szakmának ebben az időben egyáltalán nem volt jó hírneve. Szinte senki nem akart jogi karra jelentkezni. A kari vezetés szétküldte az oktatóit a pótfelvételekre, még a Természettudományi Karra is, hogy akit lehet, próbáljanak áthozni. Aki a TTK felvételi bizottságában ült és engem átkísért, nem volt más, mint Tokaji Géza tanársegéd úr a Büntetőjogi Tanszékről. Végül is 72 elsősgyűlt össze, de csak 13 akart eredetileg jogász lenni. Édesanyám hetekig szomorkodott,

mostohaapám dühös volt: „Ilyen nincs – mondta –, hogy valaki jelesen érettségizik, és nem tud oda bejutni, ahová szeretne!” Bizony, volt ilyen, még a későbbi évfolyamoknál is, az én esetemnél még direktebb átirányítás is. Nekem tulajdonképpen csak ’felajánlották’ a lehetőséget, bár akkor hirtelen nem volt más választásom. Azzal vigasztaltam édesanyámékat, és bevallom magamat is, hogy legalább belül vagyok az egyetem kapuján, innen könnyebb lesz átmenni másik szakra. Hogy miért nem fértem bele a keretbe a geofizikusoknál, annak a következő okait sejtem:

1. Tudomásom szerint erre a szakra összesen 18 hallgatót vettek fel. Ebben az időben elsődlegességet élveztek az ún. szak érettségis tanulók.
2. A békési Állami Szegedi Kis István Gimnázium humán tagozatára jártam és ott érettségiztem. Megjegyzem, ez a gimnázium, az államosítások előtt, a református egyház gimnáziuma volt. Itt jártam ki az általános iskola V., VI. és VII. osztályát. Az eredetileg nyolcosztályos gimnáziumnak az első négy osztálya 1945. év szeptemberére átalakult a kötelezővé tett, nyolcosztályos általános iskola felső tagozatává, és lett belőle a gimnázium általános iskolája. 1948-ban (vagyis a ’fordulat évében’) véglegesen megszűnt ez a variáció is. A gimnázium neve megmaradt, általános iskolája megszűnt. A még meglévő felső tagozatával négyosztályos lett. Így a 8. osztályt, a körzetesítés miatt, már mindannyian a lakhelyünkhöz legközelebb eső általános iskolában végeztük el. A többség azonban visszaigyekezt eredeti gimnáziumába. Így én is. Elnézést kérek e kis oktatási reformos kitérőért. Kihagyhatatlan volt. Az nagyon valószínű, hogy a humán érettségim nem volt tökéletes ajánlólevél a geofizika szakhoz, különösen a szűk létszámkorlát miatt.
3. Ebben az időben elég szigorú volt az említett körzetesítés, településen belül éppen úgy, mint országon belül, és én délföldi voltam, iskolámat tekintve is, lakhelyemet tekintve is. Tehát szegedi felsőoktatási intézményben lett volna a helyem. Amúgy pedig magam is azt jelöltem meg másodikként. Így lettem én joghallgató. Évvége felé írt ugyan a család még egy szigorú hangú levelet Buza László dékán úrnak, hogy engedjenek engem át a TTK-ra. Hívatott a Tanulmányi Osztály vezetője, Falábú Dezső úr, és megkérdezte, hogy mi az én gondom? Nem értettem, mert nem tudtam a levélről. Felvilágosított. Elmondtam neki az előzményeket, és hogy valóban nem ide készültem, a családom pedig különösen nehezményezi a történeteket. Közben be kell vallani, kezdett nekem tetszeni, amit tanultunk. Mindenekelőtt az államjog/alkotmányjog, a jogelmélet/jogfilozófia (akkor ezek a tárgyak az első éven voltak), egyetemes jogtörténet, jól szórakoztunk a logika órán (akkor ilyen is volt), a latinnal nem volt gondom, hiszen összesen 8 évig tanultam előzőleg. (Akkor is volt latin óránk, a korábbi gimnáziumi tanárunkkal), amikor egy évig nem gimnazisták voltunk. (Nem tudom hogyan oldották meg, de így volt. A gimnáziumban pedig, a kötelező orosz nyelv mellett tantervszerűen, rendszeren, latin óránk is volt.) Az első félévem jól sikerült, hiszen a magyar jogtörténet jó (4) jegyemen kívül a többi jeles (5) volt. Szerénytelenül megjegyzem, több ’jó’ nem volt később sem az indexemben, csak egy önként választott német nyelv jegy. (A papír alapú ügyintézés korában, ide jegyezték be az államvizsga/záróvizsga jegyeket is ’végbizonyítvány’ címen.) Tehát közöltem, hogy ha már így történt, én inkább maradnék. Átvillant az agyamon persze az is, hogy ha átmennék máshová, újra elsős lennék. Egy 19 éves ember szemében egy egész év, az igen hosszúnak tűnik. Maradtam. Lassan a család is belenyugodott, bár el sem tudták képzelni, hogy egy ifjú hölgy mit keres ezen a pályán...

– *Mennyiben volt más akkoriban az egyetemi élet, a mostanihoz képest?*

– Nagyon más volt. Tananyagban, létszámban, elhelyezésben, tanulócsoportokat illetően, oktató-hallgató viszonyt illetően. Nem ismertük a digitalizált ügyintézés, személyesen intéztük dolgainkat. Szerintem ember központúbb, és ezzel együtt emberségesebb is volt. Nem volt 'bolognai rendszer', hírből sem ismertünk ilyesmit. Ez azt is jelentette, hogy egyáltalán nem lehetett válogatni a tantárgyak között, vagy abban, hogy melyik tárgyból mikor vizsgázik valaki. Viszont a szakma dolgozta ki, hogy mi a célszerű sorrend. A tantervnek megfelelően kellett teljesíteni a vizsgákat. Említhetem magát a vizsgáztatást is, sőt a sikertelen vizsgák következményeit is. Évközben zárthelyi dolgozatokat ugyan írtunk, de a vizsgáztatás mindig szóbeli volt. Akkor még a vizsganapjainkat sem mi osztottuk be, hanem a tanulmányi ügyintézők, akik azonban ügyeltek arra, hogy legyen elég napunk a felkészülésre. Az adott napon kellett vizsgázni, vagy orvosi igazolást kellett vinni. Ez egy kicsit szigorúnak tűnik, de legalább mindenki igyekezett beosztani a rendelkezésre álló időt. Itt jegyezném meg, hogy akinek nem sikerült az utóvizsgálója, rendszerint megismételte az egész évet. Ha jól emlékszem, csak egy rendes uv. volt. A második már rendkívüli, engedélyhez kötött, ha egyáltalán adott a dékán úr ilyen lehetőséget. Sajnos nem találtam meg az akkori kari vizsgaszabályzatot, pedig érdekes lenne. Évisméltésnél minden tárgyból újra kellett órára járni, vizsgázni. Esetleg a korábbi 'jelest' és 'jót' el lehetett fogadtatni. Volt olyan évfolyamtársam, akinek csak az egyik jogtörténet vizsgája nem sikerült, mégis egy évvel utánunk végzett. Az ő esetét érdekességként jegyeztük meg, mert azzal mentegetőzött, hogy román az anyanyelve, ezért nehezen fejezi ki magát. Bónis György professzor erre megszólalt: „Rendben, akkor mondja románul.” A professzor úr ugyanis a kolozsvári egyetem tanára volt az 1940-es években, több nyelven beszélt, többek között románul is. Sajnos, a hallgatónak így sem ment a válasz... A tananyaggal kapcsolatban úgy vélem, hogy az egy sűrítmény volt, hiszen négy tanévbe kellett beleférnie. Megjegyzem, a társadalmi viszonyok szabályozása is egyszerűbb volt, dacára a leírhatatlan politikai, társadalmi átalakításoknak. Államosítások szinte korlátlan volta, a mezőgazdaság igen keserves átszervezése, tulajdonkorlátozások, stb. Előbbire példa: édesanyám alig tudta megmenteni édesapám egyszemélyes szabóműhelyéhez tartozó, egyetlen varrógépét. Igazolnia kellett, hogy csak a család ruháit javítja vele. „Mert a magántulajdon, a magán kisipar is, szüli a kapitalizmust...” Ez megengedhetetlen! A műhely akkor már régen nem volt meg, mint említettem, édesapám 1944 decemberében meghalt. Nem is ott laktunk, ahol korábban. Utánunk jöttek a várostól 10 km-re levő tanyára, a szabóműhely eszközeinek államosítása céljából, kerékpáron, mert oda más közlekedési eszköz nem volt, esetleg lovas kocs. A jogalkotás, amely területen stabil szabályokat akart teremteni, lényegében a jól bevált régi jogintézményeket alakította az új helyzethez (lásd pl. szövetkezet). Egyébként azt nagyon el tudtuk fogadni oktatóinktól, hogy minden tárgynál az elvi alapok a legfontosabbak, és azok a konkrét szabályok, amelyek ezeket valóban kifejezik, és rögzítik. Ahogy Kovács István professzor mondta: „A konstans elemek a fontosak.” Azokra a csomópontokra volt figyelemmel az oktatás, amelyek alapján el lehetett igazodni később a részletszabályokban. A magam részéről a jogrendszert a repülőgép tervezéshez szoktam hasonlítani. Az aerodinamikának vannak szabályai. Nem lehet az összefüggéseket figyelmen kívül hagyni, és csak ötletszerűen valamit kiragadva, egyedi szabályokat alkalmazni, mert előbb vagy utóbb, lezuhan a gép, vagy fel sem emelkedik. A tananyagról még annyit, hogy heti 2 elméleti és 2 gyakorlati órában volt marxizmus-leninizmus. Ez, az első 2 tanévben, inkább nemzetközi és magyar munkásmozgalom története volt. Eseménytörténet, nevekkal, dátumokkal, egyéb számokkal és persze ideológiával. Majd po-

litikai gazdaságtan következett. Az 1956/57. tanév első felében még beindult az ún. történelmi materializmus oktatása is. Továbbá 3 tanéven keresztül ugyancsak heti 2 órában kötelező orosz nyelvoktatás folyt. Aminek a végén kvázi kis nyelvvizsgát tettünk. (A 60-as években, aki kérte, annak elismerték nyelvvizsgaként.) Heti 6 óránk + felkészülés tehát olyasmire ment el, aminek nem igazán láttuk az értelmét. A munkások sorsát természetesen nem szociológiai alapon vizsgáltuk, mert az 'burzsoá áltudomány' számított volna. Az orosz helyett vagy mellett, szívesen tanultunk volna más nyelvet, próbálkoztunk is vele, de az már nem fért bele az időbe. A marxizmus és a nyelvoktatás nagyjából így folyt minden karon, minden szakon, ott is, ahol a tanulmányokkal semmilyen összefüggést, távrolról sem mutatott. Nem véletlen, hogy a hallgatóság e miatt is lázongott. Az oktatók – hallgatók közötti kapcsolat általában közvetlen volt, bár többségünk annál jobban tisztelte az oktatókat, semhogy csak úgy beszélgetést kezdeményezzünk. Ezt a magatartást hoztuk magunkkal. Az oktatók viselkedésének jellemzésére megemlítem Schultheisz Emil professzor példáját. A női hallgatók nem tudták az utcán megelőzni a köszönésben, de másoknál is hasonló volt a helyzet, ha nem is ennyire egyértelműen. Legfeljebb egyszerre köszöntünk egymásnak. A kisebb létszám miatt, igencsak mindenki ismert mindenkit. Köszöntés persze illendő volt akkor is, amikor az óra kezdődött. Az oktató bejött, mi felálltunk, ő pedig annyit mondott: „Foglaljanak helyet!” Ebben szerintem semmi poroszos nincs. Kultúra kérdése. A tömeges jelenlét nem ment fel a 'viselkedés' alól. Az sem volt ritka, hogy csak úgy minden különösebb apropó nélkül beszélgetést kezdeményeztek velünk. Antalffy professzor egyszer megkérdezte tőlem: „Magának mi az anyanyelve?” Mondtam, hogy magyar. „Nem is tud szlovákul?” Sajnos nem, válaszoltam. Számára furcsa volt a kiejtés, azért kérdezte. Elismerem, az én anyanyelvem nem egyszerűen magyar, hanem békési: 18 éves koromig ott éltem. Ott pedig egy mélyen beívódott 'i'-ző nyelvjárás dívott, megspékelve kemény diftongussal. Egy 1467. évi oklevélben említett városi pecséten – a település nevéként, feliratformájában – még ezt olvassuk: „NEMESBIKIS VÁROS PETSETI”. Nem 'i'-ztem” ugyan, de diftongusom az volt. Valamennyi mai napig érződik ebből nálam, főleg, ha fáradt vagyok. Amikor visszamentem Szegedről 5 év után szülővárosomba, érettségi találkozóra, magam is elcsodálkoztam az emberek kiejtésén. Az édesanyámék már nem ott laktak, de a rokonsághoz később gyakran visszajártam. Amikor Orosházára ért a vonat, már félig otthon éreztem magam, mivel az ottani állomáson vonatra szállt emberek már nagyjából úgy beszéltek, mint a békésiek. Mára, mindez a múlté. Az idősebb korosztály beszédformája is átalakult. Ami a hallgatók közötti viszonyt illeti, mint említettem, 72-en indultunk és folyamatosan fogytunk. 46 hallgató kapott ebből az évfolyamból diplomát. Mind a négy évfolyamnak megvolt a maga állandó tanterme, de ami ennél is fontosabb volt a közösség alakítása szempontjából, az az, hogy állandó tanulócsoporthoz tartoztunk. Gyakorlati órákon, szemináriumokon, mindegyiken, mindig ugyanazok a hallgatók vettek részt. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy ismertük egymást, és jó barátságok alakulhattak ki. Időnként csoport bulik voltak, kirándulások, ahová egy-egy oktatót is meghívtunk. Egyébként pedig alig volt közöttünk szegedi lakos. Ez jellemző volt mind a négy évfolyamra. Kollégisták voltunk zömmel, albérlők csak elvétve akadtak közöttünk. Igaz, a kollégiumok elég zsúfoltak voltak. Emeletes ágyakkal oldották meg a férőhelyeket. Mi például – elsős korunkban – tizenhárman laktunk egy szobában. Öt db. emeletes ágy volt és három szimpla. Középen két sor hosszú asztal, amiben mindenkinek volt egy-egy fiókja. Szekrények a folyosón. Egy tágasabb fél szekrény jutott mindenkinek. Ez zárható volt, a szokványos szekrénykulccsal, de nem emlékszem rá, hogy valami elveszett volna. Ilyen helyzetben szükség volt az alkalmazkodásra, figyel-

mességre. Másképpen nem tudtunk volna tanulni. Tanulószoiba ekkor még nem volt. Keltt a hely a hallgatók elhelyezésére. Volt olyan szobatársunk, aki, mikor hazaértünk, azonnal elkezdte a délelőtti lejegyzett előadás anyagát megtanulni: hagytuk. Összetartó társaság voltunk. Tőlünk azt sem tudták meg, hogy ki tépkedte le (szó szerint) a falról az akkor szokásos dekorációt, a 'nagy emberek' képeit. Szerencsére képkeretet nem kellett rombolni, mert a kollégiumnak arra nem futotta. Azért nem minden szobában volt ilyen szerencsés összetételű a társaság.

– *Szakmai pályafutását tekintve hogyan alakult élete az egyetem elvégzését követően?*

– Nem volt ez könnyű időszak a szegedi egyetemisták elhelyezkedését illetően. Gyanúsak voltunk. Az utolsó évünket mi 1956 őszén kezdtük, 1957. július 4.-én volt az avatásunk. Mint kollégisták mindenütt ott voltunk, legalábbis október 26-ig, amikor a többség megpróbált hazautazni. Mindenhol riasztó hírek érkeztek. A jogi karon már október 24-én nem volt oktatás; mi naivan bementünk, már azért is, hogy valamit megtudjunk az előző napi események után, hiszen az egyetem rektora is ott volt a felvonuló hallgatók között. Egész délután, késő estig zsongott a város. Este már óriási tömeg volt az utcán. 24-én egy számomra nem ismerős fiúhallgató – talán másodéves lehetett –, de az is lehet, hogy nem joghallgató volt, keskeny fekete szalag darabokat osztogatott azzal, hogy tűzzük a gallérunkra. Azt mondta, ha megkérdezik a rendőrök, hogy miért van ez rajtunk, mondjuk, hogy tegnap este a rádiónál elesetteket gyászoljuk. Így tudtuk meg a tragikus eseményeket. Nem volt akkor mindenki kezében telefon. A kollégiumban csak az igazgató és a portás felügyelete alatt volt egy. Rádiót is csak akkor hallgathattunk, ha valaki hozott otthonról. Ne felejtjük el, hogy ez sem volt akkor még tömegcikk. Egyetlen egy ilyen rádióra emlékszem az egész Irinyi Kollégiumban. Október 23-án délután és este, az egyetemi hallgatók Szegeden is az utcán voltak. Csak a felháborító Gerő beszédet hallottuk a rádióból, mert a hangszóró ki volt téve a Széchenyi téren egy oszlopra. Akkor jöttünk a gázgyártól visszafelé, amikor a beszéd tartott. Visszatérve az eredeti kérdésre, úgy volt, hogy a Polgári Jogi Tanszéken maradhatok. A tudományos diákkör tikára voltam és demonstrátor. Azonban nem kapott a Kar erre a célra státuszt. Ez már április, május környékén tudott volt. Tehát más után kellett nézmem. Szegeden akartam maradni. Szeged Megyei Jogú Város Tanácsa a VB Igazgatási Osztályára jogászt keresett, II. fokú gyámügyi és lakásügyi feladatok intézésére. Akkor még Szegeden voltak kerületi tanácsok is, és ott intézték az első fokú ügyeket. Nekem a fellebbezések jutottak volna, elvileg. Ezt elfogadhatónak találtam, bár ismét nem az lett a sorsom, amit szerettem volna. Nem beszélve arról, hogy az ilyen ügyekben az ügyfelek természetesen személyesen jöttek, és keresték az igazukat. Nem a jogi munka volt nehéz ebben, hanem pszichikailag volt megterhelő egy kezdőnek, a gyermekek sorsán való civakodás hallgatása, a borzasztóan súlyos lakáshiány miatt, a lakhatási problémák intézése. A hatalom is 'érdeklődött' – minden héten belátogatott egy rendőr az irodánkba. Ketten voltunk egy szobában. A kollégáné régi dolgozó volt. Tőle kérdezte, mi újság, közben szidta az ellenforradalmár diákokat. Később egyre kevesebbszer jött, de még a következő évben is, be-belátogatott. Akkor szerencsémre 1958. augusztus 1-jével átkerülhettem a Szeged Városi Döntőbizottsághoz. Későbbi neve: Szeged Városi Gazdasági Döntőbizottság. Túl sok köze a tanácshoz nem volt, mert szervezetileg a Budapesten székelő Központi Döntőbizottság része volt. Vidéken viszont a megyei tanácsok adtak helyiséget ennek a szervezetnek, és azokon keresztül kapták a fizetésüket is az itt dolgozó bírók. Egyedül Szeged Megyei Jogú Város mellett szerveztek önálló döntőbizottságot, mert a Csongrád Megyei Döntőbizottság székhelye, akkor még

Hódmezővásárhelyen volt. Viszont Szegeden volt sok olyan állami, tanácsai és szövetkezeti gazdálkodó szervezetnek a székhelye, amelyek alperesként szerepeltek ezekben a perekben. Kezdetben én voltam a vezetője is és a beosztott bírója is ennek az egységnek, annak ellenére, hogy évente 8-900 per folyt. Amikor eljöttem, már volt egy beosztottam és egy iktató-leíróm is. 1972-ben pedig ez a szervezet beépült a rendes bíróságok szervezetébe, gazdasági ügyszakként. Jó ajánlólevél volt ehhez az álláshoz, hogy én a kötelező szakmai gyakorlatomat, 1956 nyarán, Budapesten, a Központi Döntőbizottságnál töltöttem. Ez a munkám vezetett vissza később, 1963 őszén – előbb csak másodállásban – 1964 februárjától fő állásban a Polgári Jogi Tanszékre. Az oktatói munkát szerettem. Ezt csak úgy érdemes csinálni, ha az embernek meggyőződése, hogy akik vele szemben ülnek, valóban meg akarják tanulni a szakmának legalább azt a részét, ami kell a továbbiakhoz, a későbbi eligazodáshoz. Ehhez persze az is kell, hogy stabil legyen a jogrendszer. Oktatóként tartottam elméleti, gyakorlati órákat, nappali, levelező, és amíg volt, esti tagozaton, a kecskeméti kihelyezett tagozaton, párhuzamosan: polgári jogból és családi jogból. Mintegy három évtizeden át voltam diákköri patronáló tanár. Foglalkoztam a TDK tagjaival, amennyiben kötelmi jogból, vagy családi jogból választottak témát. Évtizedekig úgy történt a diákkörös foglalkozás, hogy 2-3 hetenként volt ülés és erre valamelyik diákkörös készített egy kb. 20 oldalas tanulmányt, amit előadott. A témákat természetesen jó előre kiválasztották. Másik két hallgató opponálta a dolgozatot, a többiek hozzászóltak. Kíváncsi voltam, hogy lehetőleg más is olvassa el az írásos anyagot. Végül a professzor összefoglalta, értékelte a munkát. A családjogi diákkör később önállósult, de a működés módszere nem változott. Ezek a dolgozatok igen jó előkészítői voltak a diplomamunkáknak. Későbbi fejlemény, hogy az ülésekre időnként egy-egy elismert szakembert is hívott a tanszék, akik beszéltek munkájukról, annak valamilyen fontos, érdekes részéről. Mivel gyakorlati jogászai munka után kerültem az egyetemre, azzal sem akartam megszakítani a kapcsolatot. Így voltam vállalati jogtanácsos is, majd 1986-ban az Egyetemi Oktatók Jogi Képviselői Munkaközösségének alapító tagja, amely szervezet később átalakult ügyvédi munkaközösséggé. Ez utóbbi munka feladta a leckét, mert az ügyvédeket szépen sorban kirendelték büntetőügyben védőnek, ha valakinek nem volt jogi képviselője, de kötelező lett volna az eljárásban annak jelenléte. Az az ügy, amiben kirendeltek, előre megfontolt szándékkal, társtetteségben elkövetett emberölés volt. Az előzetes letartóztatás ügyében még elkészítettem a fellebbezést, mert ez volt a feladat. Sajnos én az áldozattal tudtam együtt érezni, nem az elkövetőkkel... Kénytelen voltam szüneteltetni ezt a tevékenységet. 1989. évben megtisztelt az akkor még két önálló szegedi egyetem, a JATE és a SZOTE rektora, közösen, a SZOTE Egészségügyi Főiskolai Karán induló Általános Szociális Munkás Képző Szak vezetésével, és egyben felkértek a családi jog oktatására is. Ilyen jellegű oktatás korábban, ebben az országban nem volt. Széll Éva professzor asszony, a főiskolai kar igazgatónöje és Nagy László professzor, a Munkajogi és Mezőgazdasági Jogi Tanszék vezetője, közös munkájának eredményeként jött létre itt, ekkor ez a szak. Ősszel már részt vettem az oktatók keresésében, és számos értekezleten. Félévig tartott kb. a 8 szemeszteres tanterv kialakítása, amerikai és holland szakértők segítségével. Mindezt át kellett konvertálni levelező szakra is. Majd elő kellett készíteni a posztgraduális szakot, tantervvel és oktatókkal. Ezek voltak az egészségügyi – igazságügyi – és migrációs, menekültügyi szakok. Mondhatni igen korszerűek voltunk (1989-90). Főállásban maradtam ÁJTK Polgári Jogi Tanszékén. Másodállás volt számomra a főiskolai, de meglehetősen leterhelt 1995 júliusáig. Párhuzamosan végeztem a feladatom a jogi karon is. Munkaidő kedvezmény a másodállás ellátásához nem járt, hiába volt ez közös szak a két egyetem között, és amely-

ben JATE jogi kara, jelentős oktatási szerepet vállalt. Évekig tagja voltam mind a két kar tanácsának, érdekes tapasztalatokat szereztem. Folyamatosan tagja voltam a jogi kar külföldi állami bizottságainak is: Szakmai- Továbbképzési- Nevelési- Könyvtárügyi- és a Posztgraduális, Továbbképzési Bizottságnak. Később ennek a feladatai bővültek. Oktatási és Posztgraduális Képzési Bizottság elnevezés fejezte ki a változást. Így alkalmam volt az oktatási reformok mikéntjéért közelebbről is látni, bár a végrehajtásban, mint oktató, amúgy is részt vettem. Emlékezetes számomra az ún. kiscsoportos oktatásra való áttérés, amikor az volt a minisztérium kívánsága, hogy lehetőleg 10 főnél több hallgató ne legyen egy gyakorlati csoportban. Később a szükséghelyzet felvitte 15-re a létszámot, hiszen oktató csak annyi volt, amennyi korábban. Végül visszaállt a 20 fő körüli létszám. Ezután jött az ún. ágazati oktatás, amikor is a kötelező tárgyak 20%-ában valamilyen speciális többlet ismeretet lehetett szerezni. Így: az igazságügyhöz, a gazdaság jogi szabályozásához, vagy az államigazgatás/közigazgatás szabályozásához közelebb vivő tantárgyakból lehetett választani. Végül ez is lassan megszűnt. Ezzel a 20%-os aránnyal nem lett volna rossz megoldás ez. Az oktatási reformok kidolgozóinak tudomásul kellene venniük, hogy tíz szemeszteres oktatással sem lehet olyan jogászokat kibocsájtani az egyetemről, akik azonnal bármilyen részfeladat végzésére készen állnak. Ehhez a kívánalomhoz visz közelebb majd a jogi szakvizsga, és az azt megelőző 3 éves gyakorlat. Nem elemezném az állandó változtatások hatását. Az újabb, szintén ágazati oktatásnak nevezhető reform még karakteresebb. A jövő mutatja meg, ez mennyire válik be. 1987-től 2013. augusztus 31-ig cenzora voltam az IM IRM Országos Jogi Szakvizsga Bizottságának. Érdekes volt megfigyelni, hogy igen sok esetben milyen jól teljesítettek azok a volt hallgatók a szakvizsgán, akik nem nagyon jeleskedtek hallgató korukban. Mások pedig az elvi alapokból azt is elfelejtették, amit több tantárgyból is megtanultak, mint feltétlen figyelembeveendő kiindulási pontot. A társadalmi változások arról győztek meg, hogy a szegedi jogi karon is el kell indítani végzett jogászok számára a családjogi szakjogász szakirányú továbbképzést. A 2000-es évek elején megkezdtük a tanterv, tantárgyprogram összeállítását. Oktatókat kerestünk, akik a célnak megfelelő tematikákat elkészítettek. A 2006. évre összeállt a teljes tanterv, oktatókkal, tematikákkal és a szemeszterek órarendjeivel, stb. együtt, amikor is megváltozott a jogszabályi környezet. Át kellett az egész tervet alakítani a felsőfokú szakképzés szakalapítási és szakindítási új követelményeinek megfelelően. Pótolhatatlan segítséget jelentett számomra ebben a munkában Hegedűs Andrea docens asszony, kedves kolléganőm szervező munkája, aki méltán vehette át tőlem e szakirányú továbbképzés vezetését a 2014. évben. Öröndetes tény, hogy a bejelentkezett szakemberek igen komolyan dolgoznak a követelmények teljesítésén. A múlt évben végzett évfolyam záróvizsgáló 14 hallgatója két éves, intenzív szakmai képzés után összességében jeles eredménnyel (4,55-ös átlaggal) fejezte be tanulmányait! A Nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény értelmében a Legum Magister vagy Master of Laws (rövidítve: LL.M.) cím viselésére jogosultak.

– *Melyek voltak oktatói pályafutásának legemlékezetesebb pillanatai?*

– Nem akarom felsorolni, hogy mi minden elfoglaltságom volt még, pl. tanulmányutak belföldön, külföldön, szakmai előadások, konferenciák, melyeken részint előadó is voltam vagy csak részt vettem. Tanulmányt készítettem az MTA Jogtudományi Intézete által összefogott, népgazdasági jogi kutatóhálózatától kapott megbízás alapján; pályázatokat készítettem az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) I/1., I/3. számú felhívásaira, majd a csoport témavezetői teendőit láttam el. A Magyar Jogász Szövetség megyei, később

országos szinten működő Családjogi és Gyermekvédelmi Szakosztályának elnöke, ill. társelnöke voltam. Két doktori iskolai tantárgyat gondozok jelenleg is. Csak azt kívántam érzékeltetni, hogy igen zsúfolt szakmai feladatok mellett nehéz kiválasztani, hogy melyek voltak a legemlékezetesebb pillanatok. Mégis, néhány eseményt megemlítenék. Amikor bekerültem a Karra, egyedüli női oktató voltam, aki jogot oktatott. Nyelvtanárnők ugyan voltak, de ők elkülönültek minden tanszéktől, bár akkor még a jogi karon volt a főállásuk. Mintegy évtized után került a karra, és ugyancsak a Polgári Jogi Tanszékre, kolléganóm, Simics Zsuzsa (később Kónyané). A szakszervezet éves beszámolójában közölte, hogy a jogi karon a női oktatók körében 100%-os létszámemelkedés történt. Ezen jól szórakoztunk. Emlékezetes volt, és nagyon megtisztelő természetesen az is, hogy én lehettem a jogi kar első női dékánhelyettese 1979. évben. Elég nagy vihart kavart, még csak az előzetes híre is. Nekem fogalmam sem volt erről az elgondolásról, semmit nem tettem az ügy érdekében, amikor már mindenféle aggályok merültek fel másokban. Előtte való években a kandidátusi minősítéshez szükséges teendőkkkel voltam elfoglalva. Nyelvvizsgák letétele (akkor az orosz mellett már kötelező volt egy nyugati nyelv is), disszertáció elkészítése, tézisek szétküldése, az MTA Minősítő Bizottsága részére különböző okmányok benyújtása, stb. Végül, március 26-án megvédtem disszertációm, az Akadémián. A rektori hivatalban még nem tudták, hogy megvan a fokozatom. Amint az egyik ottani előadó elmondta nekem, nemcsak az volt a baj, hogy fokozatnélkülinek gondoltak, hanem, mindenféle nőpolitika ellenére, mégis, legalább idősebb lennék! A Karon magam is tapasztaltam, hogy ebből az elképzelésből probléma van. Ezen, az akkor még ízig-vérig férfias karon, nehéz volt elképzelni egy női vezetőt. Némelyek azt vizionálták, hogy újra fogom rendezni az irodákat, mert bizonyára akarok majd önálló szobát és egyébként is... Akkor ugyanis nem volt a dékánhelyetteseknek külön irodája és nekem is egy kicsi, másik szobából leválasztott helyiségem volt. A tanszékvezetőm, Kemenes Béla professzor sem örült, annak ellenére, hogy nem volt korábban semmi problémánk egymással. Végül leszögezte, hogy ha tényleg én leszek a dékánhelyettes, akkor tudjam, hogy a kulcson belül ő mondja meg, mi hogyan van. A tanszék kulcsa lett a 'választóvíz' az intézkedéseket illetően. Végül is mindenki megnyugodott. 1985. július 1-jéig tartott a megbízatásom, azaz két 3 éves cikluson keresztül. Az első női oktató voltam a karon, akit címzetes egyetemi tanárnak neveztek ki 2005-ben. Ennek volt ugyan egy nehezen megélt előzménye, amit itt most nem részleteznék. Röviden mégis annyit, hogy amikor évekkorábban a habilitáció kérdésével foglalkoztam, 1995. július 29-én kaptam egy-egy levelet rektor úrtól és a Habilitációs Bizottság elnökétől, miszerint a bizottság megszavazta, hogy megindulhat az eljárás, november 8-i kelettel pedig, hogy mégsem. Indokolás nem volt... Nézzük a kellemesebb eseményeket. Hasonlóképpen, elsőként kaptam meg a Kar által újonnan alapított Oktatói Kari Életmű-díj kitüntetést, és ekkor vehettem kezembe, egy megható ünnepség keretében, a kollégáim által számomra írott emlékkönyvet. Ezúton is köszönöm mind az ötletadóknak, és mindazoknak, akik nagy munkával mindezt létrehozták, megszervezték, köszöntöttek. Olyan ügyesen titkolták kolléganóim, hogy mi készül, minek következtében én egészen más jellegű tanszéki rendezvényre készültem. Pár nappal korábban, a kari honlapot böngészve, találtam egy meghívót, ami erről a rendezvényről szólt. Többször el kellett olvasnom, hogy mi is lesz tulajdonképpen? Bevallom, még a tethelyen sem fogtam fel igazán, mi történik, de nagyon örültem ennek a megtiszteltetésnek! Felejthetetlen a 2009-ben megkapott Az Év Oktatója-díj is, amit a kari Hallgatói Önkormányzat nevében, annak elnöke adományoz. Minek lehet jobban örülni, mint a hallgatók elismerésének? Természetesen a többi kitüntetést is nagy megtiszteltetésként éltem meg, mint például a Magyar Köztársasági Arany

Érdemkereszt adományozását. Hasonlóképpen nagy meglepetést szerzett az is, amikor az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon az általam patronált szerzőket díjazta a bizottság, többször első helyeztként. Emlékezetes számomra Eörsi Gyula professor gratulációja „Az élettársi kapcsolat jellegéről és szabályozása mikéntjéről” c. cikkemmel kapcsolatban (in: Magyar Jog, 1977/8.). Nagyon tiszteltem a tudását, és el sem tudtam képzelni, hogy elolvasta a cikket. Ekkor volt soron az 1959. évi Ptk. módosítása. Szilbereki Jenő professor „Megjegyzések a Polgári Törvénykönyv módosításához” c. írásában (in: Magyar Jog, 1977/11.) megemlítette ezt a cikket, több más írással együtt, mint ami hozzájárult a Ptk. módosításához. Ugyanis ekkor került bele a Ptk.-ba az élettársi kapcsolat szabályozása „Közös háztartásban élők vagyoni viszonyai” cím alatt. Hasonlóképpen jó érzés volt olvasni a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság elnöke, Vékás Lajos professor megbízó levelét, amivel felkért tanulmány készítésére a házastársi vagyonsjog témakörében, és egyben a Családjogi Munkabizottság munkájában való részvételre. Ez a feladat 1998-tól 2007 első feléig tartott. Ugyancsak megörvendeztetett Kőrös András kúriai tanácselnök úrtól azt a kijelentést olvasni, hogy az új Ptk. Családjog Könyvében, a házassági vagyonsjog újraszabályozása nagy részben tanulmányomon alapul. („A családi jogviszonyok egy életre szólnak” Kőrös András interjúja dr. Tóthné Dr. Fábíán Eszter címzetes egyetemi tanárral, in: Családi Jog 2016/2.). Természetesen jó látni az egykori tanítványok sorának sikeres pályafutását.

– *Sikeresnek tartja-e szakmai életpályáját, visszatekintve az elmúlt évtizedekre?*

– Az ember saját maga nehezen tudja megítélni saját munkáját; sikeres-e vagy sem. Sokféle tevékenységem volt. Mindenről nem is lehet beszámolni. Azt a tapasztalatot szűrtem le és adnám tovább, hogy céltudatosan kellene az időt beosztani, tudni kell néha nemet mondani. Mindenekelőtt pedig, bízni kellene önmagunkban.

– *Napjainkban is nagyon elfoglalt, mivel tölti az idejét legszívesebben? ...és mi az örök fiatalság receptje?*

– A családról eddig még szó sem esett, pedig van. Sajnos a fentiek érzékeltetik, hogy sokszor nélkülöztek engem, akárhogyan igyekeztem. Nem könnyű, ha nincs a közelben nagyszülői csapat. Sokszor egy nagyszülő nem is elég. Most megpróbálok valamit pótolni. Szabadidőmben legszívesebben olvasok, mindenfélét, nem győzők eleget, de ma is a szakma köt le legjobban. Ez már bizonyára ártalom. Az utolsó kérdésre nem tudom a választ, talán, majd ha 'elég idős' leszek hozzá, hiszen még a vasdiplomát meg sem kaptam, csak nagyon szép ünnepségek közepette, az Arany- és a Gyémántdiplomámat.

Sok örömet és sikeres életet kívánok a Dialógus olvasóinak!

*Dr. Hegedűs Andrea
egyetemi docens*